

URTX

ASSENTAMENTS DEL GRUP DEL SEGRE-CINCA II A GRANYENA DE LES GARRIGUES (1250-950 ANE)

Mateu Esquerda Ribes, Josep Gallart Fernández, Antoni Llusa Guasch i Joan B. López Melción

ASSENTAMENTS DEL GRUP DEL SEGRE-CINCA II A GRANYENA DE LES GARRIGUES (1250-950 ANE)

Abstract

Se presentan en este artículo los resultados del estudio de una significativa colección de materiales existentes en la Sala de Arqueología de Granyena de les Garrigues (les Garrigues, Lleida), procedentes de las prospecciones i sondeos que durante los años 70 se efectuaron en cinco yacimientos del término municipal, de la mano de estudiosos locales. La cronología de dichos yacimientos se sitúa en el marco del Grupo del Segre-Cinca II (1250-950 cal ANE) y constituyen una importante aportación para el conocimiento de la cultura material de este período en los llanos occidentales de Cataluña.

This article presents the results of the study of a significant collection of material in the Archaeology Room in Granyena de les Garrigues (Les Garrigues, Lleida), from the prospections and sampling carried out in the 1970s in five sites in the municipality by local scholars. The chronology of these deposits is in the setting of the Segre-Cinca Group II (1250-950 BC) and constitute an important contribution to knowledge about the material culture from this period on the western plains of Catalonia.

Paraules clau

Grup del Segre-Cinca, poblats, bronze final, Plana occidental Catalana, Vall Major, Vall de Comapruneda, Granyena de les Garrigues

1. Context actual dels jaciments

El terme municipal de Granyena de les Garrigues, amb una superfície de 20,33 Km², s'estén a ponent de la comarca, en contacte amb la del Segrià. De fet, limita amb els termes segrianeics d'Alcanó pel nord-oest i Torrebesses a l'oest, i amb els garriguencs de la Granadella al sud, el Soleràs al sud-est i el Cogul al nord-est.

El poble, que actualment no arriba als 200 habitants, es troba al peu de l'antic camí de Lleida a Reus, ubicat a l'esquena d'un dels característics tossals dels contraforts meridionals de la comarca, a 369 m. d'altitud, des d'on es domina un extens panorama: per un costat fins a les crestes més altes de la Serra del Montsant i per l'altre, tota la plana de Lleida amb el frontó pirinenc al fons. Tanmateix, la petita cresta on està situada la població, divideix el terme en dues parts clarament diferenciades: la part nord, ampla i oberta, pràcticament tota conreada, és travessada pel torrent de Comapruneda que té la seva capçalera a l'est del poble i desemboca a la propera Vall de Secà; i la part Sud, molt més esquerpa i accidentada, on discorre la Vall Major (riera que s'origina prop de Juncosa i desaigua al pantà d'Utxesa), i altres valletes subsidiàries, separades entre si per estrets i allargassats relleus.

Com la resta de la comarca, el seu clima es distingeix per una marcada aridesa, on l'escassetat de precipitacions, reduïdes a una mitjana anual que oscil·la entre 350-400 mm, comporta que els conreus de secà (oliver i ametller, principalment) ocupin la major part del terreny. Caracteritzat per aquests cultius, el terme presenta un paisatge marcat per bancals que s'adaptin als desnivells

orogràfics mitjançant marges o espones construïts amb pedra seca.

La vegetació natural, reduïda a les zones no conreables (indrets molt pedregosos o vessants excessivament pronunciats) es limita a algunes clapes de bosc de pi blanc i, sobre tot, a garrics i matolls.

Tant sols es diferencia d'aquest context típic de secà el fons de la Vall Major, on hi resten diversos aiguamolls, que tradicionalment hi perduren molt temps, més o menys abundants segons les pluges de la temporada (ESQUERDA 1999, 182).

Aquest fet peculiar li ha creat un ecosistema propi, com a zona humida, totalment diferent al del clima àrid generalitzat a les terres seques de la comarca, condicionant la flora i la fauna a la presència de l'aigua, així com també el poblament humà, que l'ha aprofitat abastament al llarg del temps per a les seves necessitats (ESQUERDA 2003, 151-173).

2. Característiques generals dels assentaments

El conjunt d'aquests jaciments, *a priori* poblats a l'aire lliure, se situen dins del terme municipal de Granyena de les Garrigues, vora els diferents cursos d'aigua que solquen aquelles terres (fig. 1).

2.1. Serra del Puig Gròs

Aquest jaciment està situat al cim d'un tossal que s'enlaira a la part est del terme, just a la capçalera de la vall de Comapruneda, i a prop del vèrtex del terme que limita amb els del Soleràs i del Cogul. El tossal es distingeix de tot el seu entorn per la seva peculiar

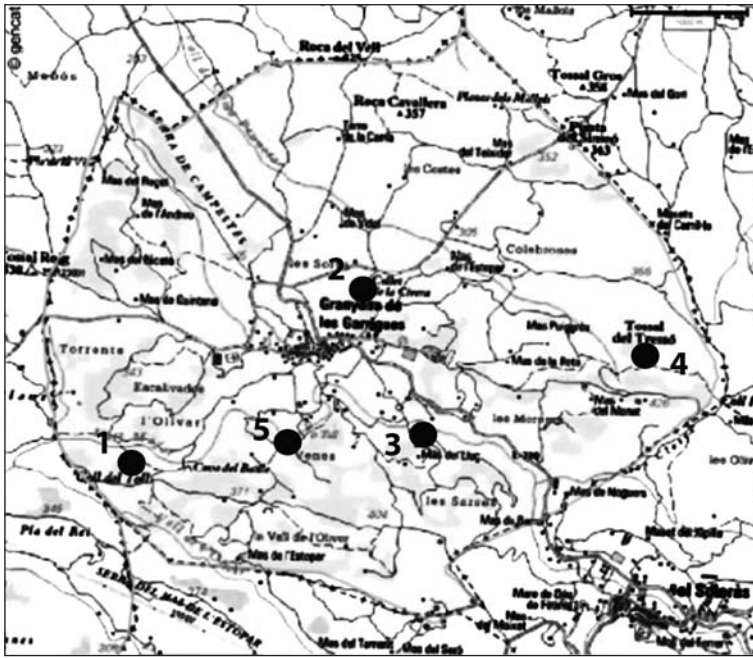

Fig. 1.
Situació dels jaciments dins del terme municipal de Granyena de les Garrigues.

- 1: Coll del Toll;
- 2: Serra del Jaume;
- 3: La Sarsa;
- 4: Puig Gròs;
- 5: La Vena

silueta tronco-cònica, amb les vessants molt pronunciades (fig. 2.1), afectades considerablement per l'erosió, les quals descansen perimetralment en diferents terrenys actualment conreats, a excepció d'una cornisa allargassada formada per un contrafort de cinglera que separa l'esmentada vall de Comapruneda de l'aiguavés que declina cap al riu Set. Aquestes característiques donen al seu cim una defensa natural que segurament devia influir a l'hora d'ésser triat per a ubicar-hi l'assentament. En aquesta part superior hom pot entreveure encara les filades de diferents murs, així com també s'intueixen les restes d'algunes parets caigudes. Entre els materials recuperats podem esmentar alguns fragments de fang endurit de les cobertes dels habitatges i sobretot abundants fragments ceràmics, alguns dels quals es trobaven en el contorn més malmès del cim i molts d'altres en les vessants, arrossegats per la constant erosió a que s'ha vist sotmès el turó. Les seves coordenades UTM són: X: 306430; Y: 4589720; altitud 410 m.

2.2. Serra del Jaume

Es tracta d'un serrall allargat proper al poble (a uns 500 m) ocupat el seu cim majoritàriament per eres i pallisses, destinades anys enrere a les feines de batre i emmagatzematge de cereals. Les seves coordenades UTM són: X: 304060; Y: 4590100; altitud 360 m.

L'extrem nord-oest del serrall acaba en una mena d'esperó acinglerat relativament estret, que domina la Vall de Comapruneda, no apte per a les tasques agrícoles, sobre el qual estaria situat el jaciment (fig. 2.2), i on encara es poden veure algunes restes de fonamentacions, avui dia molt malmeses, degut a la constant erosió i també a les desfetes produïdes pel pas del front durant la darrera Guerra Civil. Pel que sabem, ja d'antic es coneixia l'existència de les citades restes i es té constància de repetides recerques, pels pagesos veïns de l'indret, amb la troballa de fragments ceràmics i peces treballades de sílex, tan al cim com pels vessants.

Per tots aquests antecedents, la gent de Granyena de les Garrigues donava des de sempre a la Serra del Jaume una certa importància com a lloc amb ruïnes antigues.

Als anys seixanta es va reunir al col·legi una petita col·lecció de peces arqueològiques trobades pels alumnes: fragments de ceràmica, útils de sílex, molins barquiformes, i on hi destacava, com a més singular, un fragment de bronze treballat, possiblement un braçalet.¹

Malauradament l'escola es va tancar posteriorment, i aquella col·lecció es va perdre, essent del tot infructuosa la tasca que hem realitzat per localitzar i recobrar aquelles restes.

Anys després els components del grup d'estudiosos de Granyena de les Garrigues van continuar visitant el jaciment i van recollir una bona mostra de materials, que permeten caracteritzar aquest jaciment tan a nivell cultural com cronològic, alguns dels quals resten actualment exposats a la Sala Arqueològica municipal.

2.3. La Vena

Aquest jaciment està situat a l'extrem oest d'un relleu allargassat en forma de terrassa, dins de la partida de les Venes, ubicat al costat esquerre de la Vall Major, al Sud del municipi. Es troba parcialment malmès per uns treballs de rebaixaments de terres efectuats en una de les seves vessants, al construir un camí al seu costat, que va afectar considerablement la part més propera de l'assentament i va afavorir l'acció destructiva de l'erosió (fig. 2.3). Entre les restes que encara perduren en la seva part superior sem-

¹ Aquestes recerques en època escolar estaven molt influenciades pel ressò mediàtic del programa "Misión Rescate", emès en aquells anys.

2.1.- Serra de Puig Gros

2.2.- Serra del Jaume

2.3.- La Vena

2.4.- La Sarsa

2.5.- Coll del Toll

bla distingir-se un seguit d'estructures que arribarien fins al límit de la terrassa, tot i que el seu estat es molt deficient, i ben just es pot intuir lleugerament el traçat original. En la part afectada pel rebaixament s'hi van recuperar diferents materials que aparegueren en superfície i que es conserven catalogats i alguns d'ells exposats a la Sala Arqueològica de Granyena de les Garrigues. Les

seves coordenades UTM són: X: 303310; Y: 4588580; altitud 365 m.

2.4. La Sarsa

Es localitza dalt d'un pujol situat dins de la partida del mateix nom, que es troba al sud-est de Granyena de les Garrigues, en el marge esquerre de la Vall Major, i sobresurt

Fig. 2.
Vistes generals del jaciments estudiats

dels terrenys conreats, mostrant-se prominent sobre el vessant que aboca a la vall. El planell superior, on estaria el jaciment, descansa sobre una sòlida base de roca, molt afectat per l'erosió i diferents treballs agrícoles, que aprofitaren part de la pedra per construir marges als bancals més propers, i la terra per al seu atapeïment (fig. 2.4). Es poden veure actualment dues balmes sota el cim de roca, situades al costat de migdia, desconeixent si tenen relació amb l'època del jaciment o si foren excavades o només reaprofitades en èpoques bastant més modernes. Al seu peu, pel costat nord, com he dit, trobem el fons de la vall, que ha estat durant molts anys ocupat per un aiguamoll continu, malauradament dessecat en aquests moments. Les seves coordenades UTM són: X: 304400; Y: 4588800; altitud 379 m.

2.5. Coll del Toll

Com passa en els altres jaciments, aquest també es troba en un lloc elevat (fig. 2.5), en aquest cas dalt d'un turó, que sobresurt damunt d'un altiplà que separa la Vall Major de la vall de l'Olivé, a prop d'on conflueixen totes dues, quasi al límit del terme cap a Torrebesses. El seu cim arrodonit conserva, al revés dels altres assentaments del mateix horitzó crono-cultural del terme municipal de Granyena de les Garrigues, un nivell considerable de terra, on possiblement es conservi l'estrat pertanyent a la fase d'us. Solament la seva utilització com a reducte defensiu durant la Guerra Civil, degut al seu caràcter estratègic, va afectar aquest nivell, foradant-lo per a la construcció de trinxeres i traient a la superfície diversos fragments de ceràmica, que foren recollits pel grup d'estudiosos de la població i guardats junt amb els dels altres jaciments en el museu local. Les seves coordenades UTM són: X: 302000; Y: 4588600; altitud 336 m.

3. Inventari i estudi dels materials

3.1. Serra del Puig Gròs

1. Olla bitronco-cònica feta a mà, de mitjanes dimensions, pràcticament sencera, molt fragmentada i reconstruïda, amb les parts inferior i superior convexes unides en una carena molt pronunciada, base plana, coll estrangulat, vora tancada i lleugerament còncava i llavi arrodonit (fig. 3.2). Pasta de color negre, depurada, compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies externa i interna són de color marró clar, amb taques negres, la primera espatulada i la segona allisada. Mides: altura: 300 mm; diàmetre màxim:

330 mm; diàmetre boca: 210 mm; diàmetre base: 110 mm.

2. Olla globular feta a mà de petites dimensions, pràcticament sencera, tot i que li manquen alguns fragments de la meitat superior, molt fragmentada i reconstruïda. Base lleugerament umbilicada, coll estrangulat, vora tancada, lleugerament convexa i llavi bisellat (fig. 3.5). Pasta de color marró, depurada compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies interna i externa són de color marró, la primera està allisada i la segona brunyida. Mides: altura: 165 mm; diàmetre màxim: 195 mm; diàmetre boca: 170 mm; diàmetre base: 70 mm.

3. Fragment de la part superior d'una olla globular feta a mà de petites dimensions, amb el coll estrangulat, vora convexa, exvasada i llavi arrodonit. Presenta com a decoració una franja de solcs d'acanalats esbiaixats, curts, amples i paral·lels entre si situats a la part superior del ventre (fig. 3.8). Pasta de color marró, depurada, compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies interna i externa són de color marró clar, la primera allisada i la segona brunyida.

4. Olla bitronco-cònica feta a mà de mitjanes dimensions, pràcticament sencera, tot i que molt fragmentada i reconstruïda. Té la base umbilicada, la meitat inferior convexa i la superior còncava, el coll estrangulat, la vora tancada i convexa i el llavi bisellat. Presenta com a decoració una franja de solcs d'acanalats esbiaixats, curts, amples i paral·lels entre si situats a la part superior del ventre, per sobre d'ella una altra franja formada per quatre solcs d'acanalats horitzontals i paral·lels entre si i una tercera franja formada també per quatre solcs d'acanalats horitzontals i paral·lels entre si situada entre el coll i la part alta de l'espatlla (fig. 3.4). Pasta de color negre, depurada, compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Superfície externa de color marró clar, amb taques arrodonides de color negre. Està brunyida i la interna, també de color marró, està allisada. Mides: altura: 230 mm; diàmetre màxim: 235 mm; diàmetre boca: 140 mm; diàmetre base: 75 mm.

5. Tassa tronco-cònica feta a mà, pràcticament sencera, tot i que fragmentada i reconstruïda. Amb la base umbilicada, coll estrangulat, vora exvasada coronada per un llavi bisellat i amb una ansa acintada vertical que arrenca de la part baixa de l'espatlla i acaba a la part alta de la vora. Està decorada per dues faixes horitzontals de tres solcs

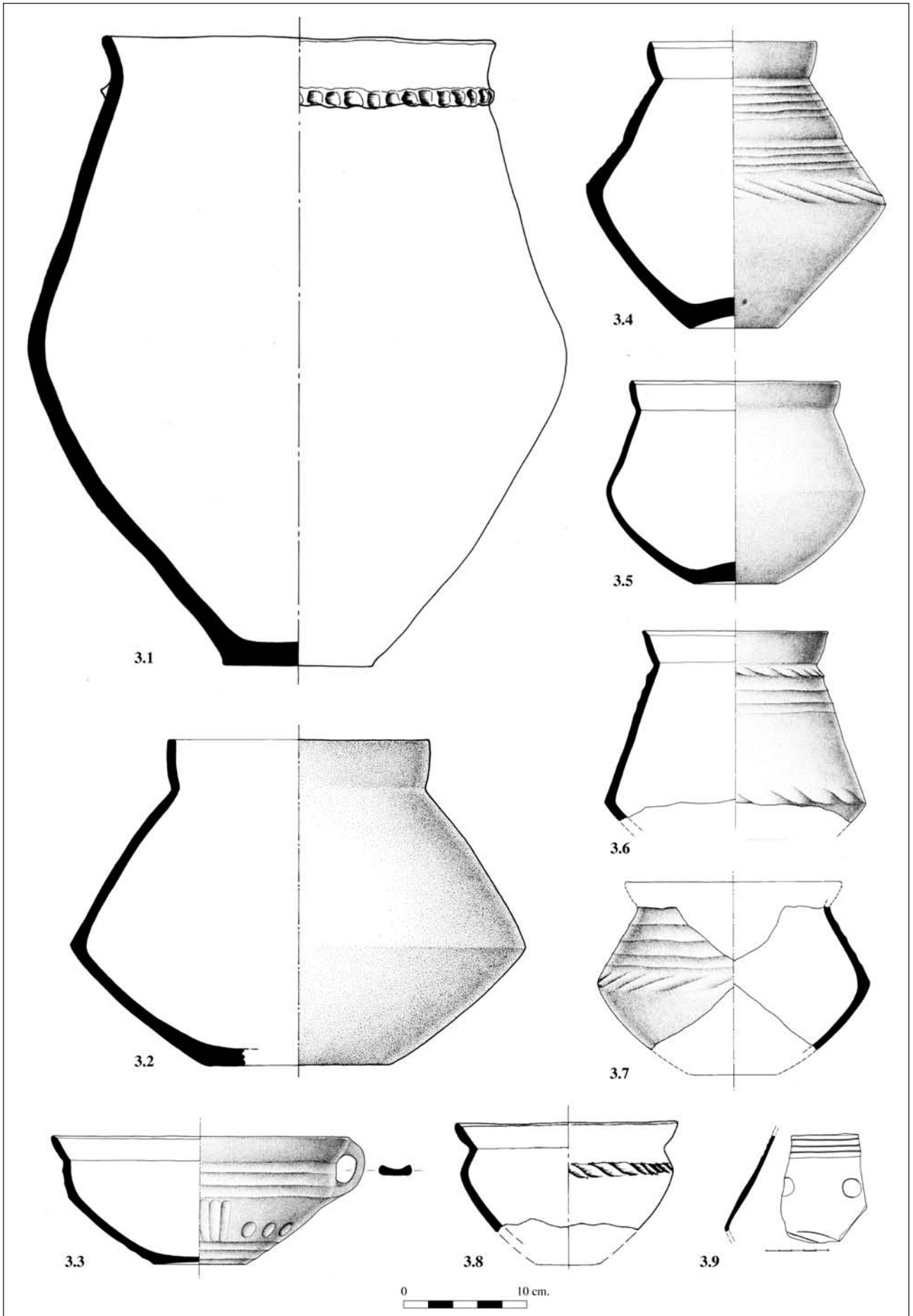

Fig. 3. Materials del Puig Gròs

d'acanalats horitzontals i paral·lels entre si, situades a la part baixa i la part alta de l'espata, les quals emmarquen un motiu altern de quatre grups de tres solcs acanalats verticals i quatre grups de tres clotets circulars (fig. 3.3). La pasta és de color negre, depurada compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies externa i interna són de color marró clar, la primera brunyida i la segona allisada. Mides: altura: 105 mm; diàmetre boca: 250 mm; diàmetre base: 72 mm.

6. Diversos fragments de la part superior i central d'una olla bitronco-cònica feta a mà de mitjanes dimensions, que té l'espata recta, el coll estrangulat i la vora lleugerament exvasada rematada per un llavi bisellat. Esta decorada per una franja de solcs d'acanalats esbiaixats, curts, amples i paral·lels entre si, situats a la part alta de l'espata, per sota d'ella una franja formada per tres solcs d'acanalats horitzontals i paral·lels entre si i una segona franja de solcs d'acanalats esbiaixats, curts, amples i paral·lels entre si situats a la part superior del ventre (fig. 3.6). La pasta és de color negre, depurada, compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies externa i interna són de color marró clar amb taques circulars de color negre, la primera està brunyida i la segona allisada.

7. Diversos fragments de la part central i superior d'una olla globular feta a mà de petites dimensions. Està decorada per una franja formada per quatre solcs d'acanalats horitzontals i paral·lels entre si que ocupen tota l'espata i la part superior del ventre i per sota d'ella una franja de solcs d'acanalats esbiaixats, curts, amples i paral·lels entre si (fig. 3.7). La pasta és de color negre, depurada, compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies externa i interna són de color marró clar, la primera està espatulada i la segona allisada.

8. Tassa carenada llisa de petites dimensions feta a mà, que presenta la base umbilicada, el coll estrangulat, la vora lleugerament cònca i exvasada, coronada per un llavi arrodonit i una ansa vertical de secció plano-convexa que s'inicia a la part baixa de l'espata i acaba a la part superior de la vora (fig. 4.1) La pasta és de color negre, depurada, compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies externa i interna són de color marró clar, la primera brunyida i la segona espatulada. Mides: altura: 70 mm; diàmetre boca: 66 mm; diàmetre basa: 25 mm.

A l'interior d'aquesta tasseta s'hi van trobar 8 dents de falç de sílex (fig. 4.1), de colors blanc, blavós, grisenc i negre, amb les superfícies deshidratades de color blanquinós. Les seccions són triangulars o trapezials i presenten denticulats en un dels talls que a més està cobert per una densa pàtina brillant del cereal.

9. Tenalla globular de grans dimensions feta a mà, pràcticament sencera, tot i que molt fragmentada i reconstruïda. Té la base plana, el coll lleugerament estrangulat, la vora curta i el llavi arrodonit. Presenta un cordó aplicat de desenvolupament horitzontal situat a la part alta del coll, decorat amb impressions digitals (fig. 3.1). La pasta és de color negre, compacta i homogènia, amb desengreixant fi i mitjà de quars, mica i calcària. Les superfícies externa i interna són de color marró clar amb taques negres, totes dues allisades. Mides: Altura: 490 mm; diàmetre màxim: 430 mm, diàmetre boca: 340 mm; diàmetre base: 110 mm.

10. Fragments de ceràmica a mà pertanyents a parts superiors de tenalles globulars de grans dimensions, que presenten cordons aplicats de desenvolupament horitzontal, disposats en forma de ziga-zaga, o formant motius més complexos, decorats per impressions digitals.

11. Fragment d'espata i ventre d'una olla globular feta a mà, que presenta com a decoració a la zona de contacte de l'espata amb el coll una franja formada per tres solcs d'acanalats horitzontals, per sota, a la part baixa de l'espata, una línia de punts circulars i a la part central del ventre una franja de solcs d'acanalats esbiaixats, curts, amples i paral·lels entre si (fig. 3.9). La pasta és de color negre, depurada, compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica i les superfícies externa i interna són de color marró clar, la primera està brunyida i la segona espatulada.

12. Fragment de braçolet de lignit o basalt, de secció plano convexa, amb senyals de poliment (fig. 4.2). Mides: longitud: 32 mm; amplada: 11 mm; gruix: 6 mm.

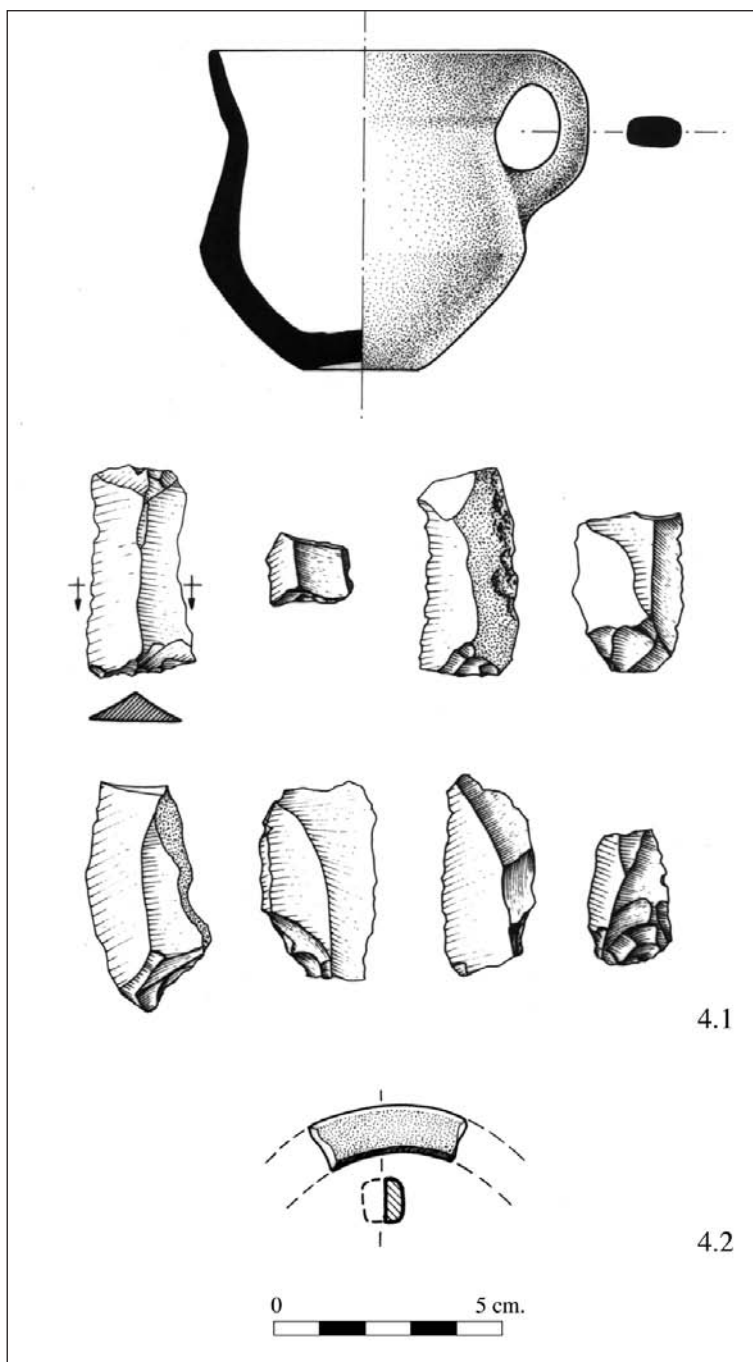
El conjunt de materials localitzats a la Serra del Puig Gros són força significatius ja que representen un bon indicador de la filiació cultural i l'àmbit cronològic del jaciment. En primer lloc, dins el conjunt, ens cal destacar els vasos bitronco-cònics amb decoració acanalada, que presenten en general solcs horitzontals a la part alta i esbiaixats a la part central, unes formes molt típiques dels

Camps d'Urnes antics del nord-est de la Península ibèrica (RUIZ ZAPATERO, 1983, 716-726, fig. 213) o del Bronze Final II (PONS, MAYA, 1986, figs. 3-5). Vasos de tipologia similar els podem trobar en jaciments de la mateixa vall del Segre, com al poblament de Genó (Aitona, Segrià) (MAYA *et alii*, 1998, 86-87, figs. 36, 49, 52, 54 i 66), al poblament de les Paretetes (Albagés, les Garrigues)² situat a poca distància del jaciment del Puig Gros, al de Carretelà (Aitona, Segrià) (MAYA *et alii*, 2001-02, 185-186, fig. 48). O també en altres jaciments catalans com per exemple a la cova de Janet de Tivissa (Ribera d'Ebre) (VILASECA, 1939, làms XI-XIV) i a la necròpolis de Can Missert de Terrassa (BOSCH, COLOMINAS, 1915-20, figs. 336-337).

La tassa tronco-cònica amb el coll estrangulat, vora exvasada amb el llavi bisellat i la base umbilicada i decoració acanalada és una forma també característica dels Camps d'Urnes antics segons G. RUIZ ZAPATERO (1983, 719, fig. 213, 5). Vasos similars amb decoració acanalada, però sense ansa, els trobem també al poblament de Genó (MAYA *et alii*, 1998, fig. 72, 3).

Els vasos bitronco-cònics llisos amb carena baixa, base plana, coll estrangulat, vora tancada, lleugerament còncava i llavi arrodonit són formes bastant comunes en els jaciments de la fase dels camps d'Urnes antics. Així trobem paral·lels d'aquest tipus al poblament ja esmentat de Genó on apareix amb molta profusió (MAYA *et alii*, 1998, figs. 37, 38, 45, 49 i 58).

Les tenalles globulars de grans dimensions, amb la base plana, el coll lleugerament estrangulat, la vora curta i el llavi arrodonit, amb cordons aplicats i decorats amb impressions digitals són grans contenidors que apareixen amb molta profusió en tots els jaciments de les diverses fases dels Camps d'Urnes i, fins i tot, en les fases anteriors i posteriors i per tant es tracta d'elements que aporten poca informació a nivell cronològic. Molt interessant és la troballa en aquest jaciment d'una tasseta que contenia en el seu interior 8 dents de falç de sílex amb la pàtina del tall del cereal, ja que es tracta d'un cas únic al nostre país. No així l'ús del sílex com a dents de falç durant tota l'Edat del bronze i fins i tot durant la Primera Edat del ferro, com en són testimoni la seva presència en la majoria dels jaciments, la qual cosa provaria que els cereals tindrien un paper important en l'economia d'aquestes petites comunitats rurals. Quant a la tasseta veiem que té paral·lels en els mateixos jaciments de la vall

del Segre esmentats, pertanyents a l'horitzó dels Camps d'Urnes antics.

Fig. 4.
Materials del Puig Gros

Els braçalets de lignit, com el que apareix en aquest jaciment, són elements d'ornament bastant típics del Bronze final, amb perdurances a la Primera Edat del ferro. Es tracta d'un tipus de braçalet format generalment per dues meitats semicirculars, amb els extrems tallats a bisell, en diagonal o rectes i perforats per acoblar les dues peces amb una corda o un fil metàl·lic, els quals en alguns casos poden presentar decoració incisa, tot i que sembla que la decoració és

² Materials inèdits, en estudi per J. Gallart i J. López.

més pròpia de la Primera Edat del ferro, com ho ha posat de manifest la troballa de braçalets decorats en jaciments d'aquest període (CHEVILLOT, 1976). A la vall del Segre tenim documentada la seva presència al poblat de Genó (MAYA *et alii*, 1998, 80-81, fig. 35) i a les Paretetes d'Albagés. Fora de la vall del Segre, al nostre país, en coneixem un exemplar procedent del poblat de la Fonollera (Torroella de Montgrí) i un altre de Parrallí (PONS, 1984, 148, làm. 11, 6 l 7). Fora de Catalunya, a la vessant nord dels Pirineus, al Llenguadoc, l'aparició de braçalets de lignit se situa al Bronze Final II (GUILAINE, 1972, 255), però és durant la fase següent del Bronze Final III quan prenen carta de naturalesa (ROUDIL, 1972, 196-197).

3.2. Serra del Jaume

1. Fragment de la part superior i central d'un vas carenat fet a mà de mitjanes dimensions. Amb la meitat inferior convexa i la superior còncava unides en una carena marcada, té el coll lleugerament estrangulat, la vora exvasada i el llavi arrodonit (fig. 5.1). La pasta és de color negre, depurada, compacta i homogènia amb desengreixant fi de quars i mica. La superfície externa és de color marró amb taques circulars de color negre, espatulada i la interna de color grisenc allisada.

2, 3, 8 i 9. Fragments de tenalles globulars fetes a mà de mitjanes i grans dimensions. Que presenten com a decoració una o dues línies de cordons aplicats de desenvolupament horitzontal situades a la zona del coll o inici de l'espata, amb decoració d'impressions digitals o incisions obliqües en direccions contraries en cada cordo o en la mateixa (fig. 5.8). Així mateix un dels fragments presenta una ansa amb la cara externa decorada per línies de cordons verticals impresos (fig. 5.2). Les pastes són de color negre, compactes i homogènies, amb desengreixants fins i mitjans de quars, calcària i mica i les superfícies externes i internes de color marró, allisades.

6 i 7. Fragments de la part de l'espata i coll d'olles globulars fetes a mà, de dimensions mitjanes. Presenten com a decoració, en un fragment, quatre solcs d'acanalats horitzontals entre l'espata i el coll i a l'altre, dues bandes de solcs d'acanalats horitzontals que emmarquen una faixa formada per grups de quatre solcs acanalats obliquament, paral·lels entre si (fig. 5.7). Les pastes són de color negre, depurades, compactes i homogènies, amb desengreixants fins de quars i mica. Les superfícies externes són de

color grisenc, espatulades i les internes de color negre, espatulades.

5, 10, 11 i 12. Fragments de la part superior i central de tasses carenades fetes a mà, de petites dimensions. Presenten la meitat inferior convexa i la superior còncava unides en una carena marcada, el coll estrangulat, la vora exvasada, el llavi arrodonit i una ansa vertical, de secció plano convexa, que s'inicia a la part superior externa de la vora i acaba a la mateixa carena (figs. 5.3 a 5.6). Les pastes són de color negre, depurades, compactes i homogènies, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies externes i internes són de color marró o grisenc, espatulades o brunyides.

4. Fragment de valva d'un motlle de fosa de barnilles en gres o pedra sorrenca de gra fi, de color grisenc, en un estat de conservació bastant deficient. Té forma trapezoidal, amb la superfície de la cara anterior o ventral completament plana per poliment, però bastant afectada per l'erosió, la cara dorsal i les laterals són planes, però també afectades per l'erosió (fig. 6.1). Mides: longitud màxima: 70 mm; amplada màxima: 50 mm; gruix màxim: 25 mm.

En la seva cara ventral presenta la part terminal de les matrius de quatre barnilles o tiges d'agulles alineades en el sentit longitudinal de la valva, la seva profunditat oscil·la entre 2 i 3 mm i l'amplada és d'uns 3 mm. Aquesta cara té una tonalitat rogenca que penetra cap a l'interior deguda a les altes temperatures del procés de fosa dels objectes.

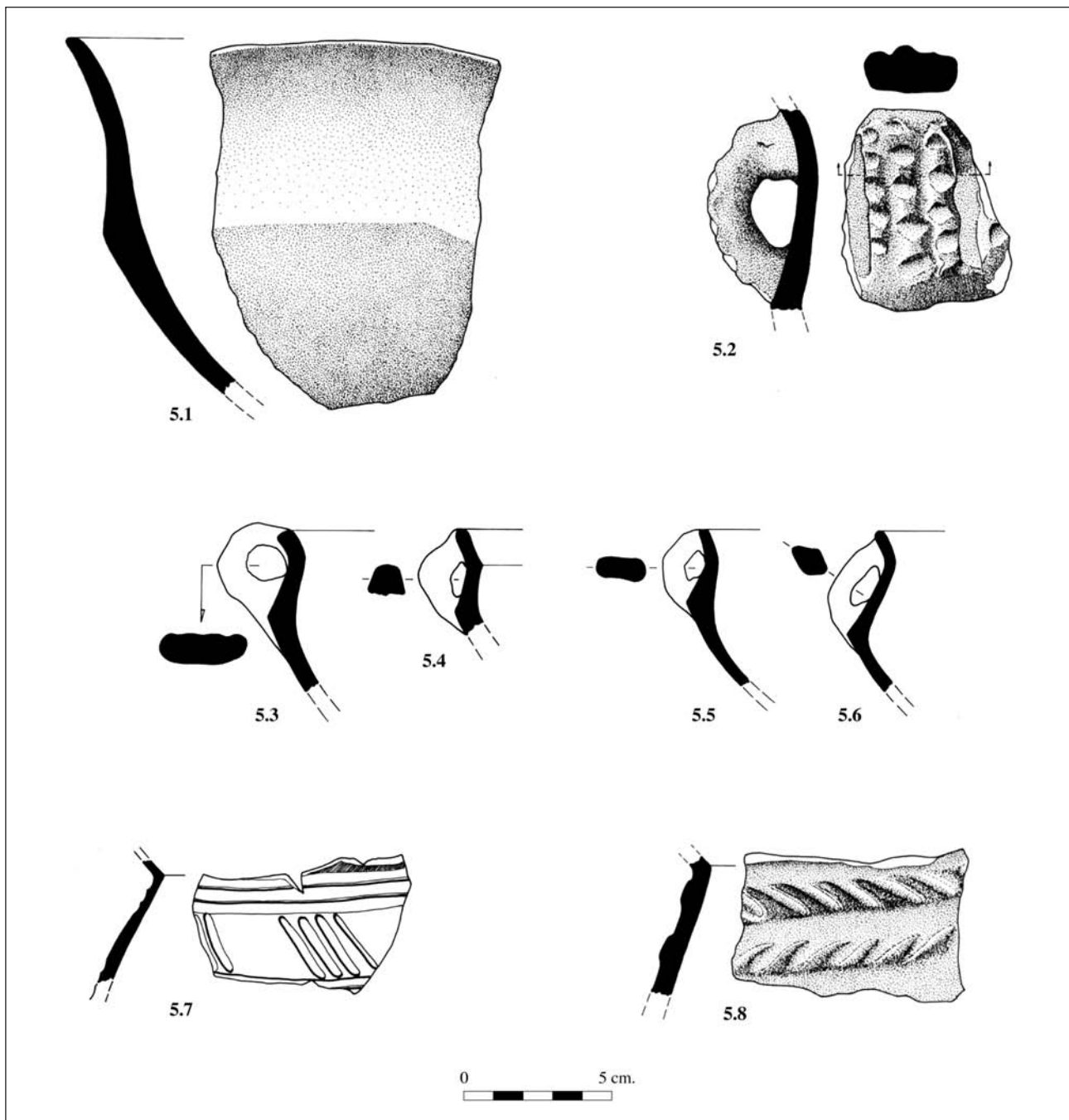
17. Penjoll trapezoidal pla de pedra sorrenca amb un orifici circular de suspensió centrat en un dels extrems (fig. 6.3). Mides: longitud: 58 mm; amplada màxima: 39 mm; gruix màxim: 2 mm.

16. *Glycymeris* amb perforació circular de suspensió al vèrtex (fig. 6.5). Mides: diàmetre: 70 mm; altura: 22 mm.

15. Fragment de braçalet de lignit o basalt, de secció plano convexa, amb senyals de poliment (fig. 6.4). Mides: longitud: 36 mm; amplada: 9 mm; gruix: 8 mm.

18 a 22. Làmines de sílex de colors negre, blau, rosat, amb seccions rectangulars i trapezials i petits retocs marginals als talls (fig. 6.2).

23. Dent de falç de color blanc de secció trapezoidal, amb denticulats en un dels talls que a més està cobert per una densa pàtina brillant del tall dels cereals (fig. 6.2).

Encara que el conjunt de materials recuperats en aquest jaciment no és massa nombrós, és força representatiu. Sobre tot els dos fragments de vasos globulars amb decoració acanalada, dels quals tant a nivell formal com decoratiu trobem paral·lels en urnes de necròpolis d'incineració de la vall del Segre com Llardecans (Segrià) (ALMAGRO 1952, 184, 236 i 237, fig. 137; MAYA 1982, 119-128, làm. III), Besòdia (Seròs, Segrià) (MAYA 1979, 366-367, làm. XXV, fig. 2 i 3), la Colomina de Gerb (Os de Balaguer, la Noguera) (DÍEZ CORONEL 1964-65, làm. IX, 19 i X, 29; FERRÁNDEZ *et alii* 1991, fig. 23-24) i Roques de Sant Formatge (Seròs, Segrià) (PITA, DÍEZ 1968), o en vasos de poblats de la ma-

teixa vall del Segre com Rocaferida (GALLART, JUNYENT 1986, làm. IV), el Vilot de Montagut (Alcarràs, Segrià) (DD.AA. 2002, 77-134), o als estrats VII i VIII de les antigues excavacions de la Pedrera (Vallfogona de Balaguer-Tèrmens, La Noguera (MALUQUER *et alii*, 1960, pàgs. 51-55).

Entre els materials recollits en el jaciment apareixen també alguns petits fragments de tenalles de mitjanes i grans dimensions, segons el seu gruix, amb cordons horitzontals decorats per impressions digitals o incisions, es tracta d'un tipus de recipient que té paral·lels en la majoria d'assentaments de l'Edat del bronze i també de la Primera Edat

Fig. 5.
Materials de la
Serra del Jaume

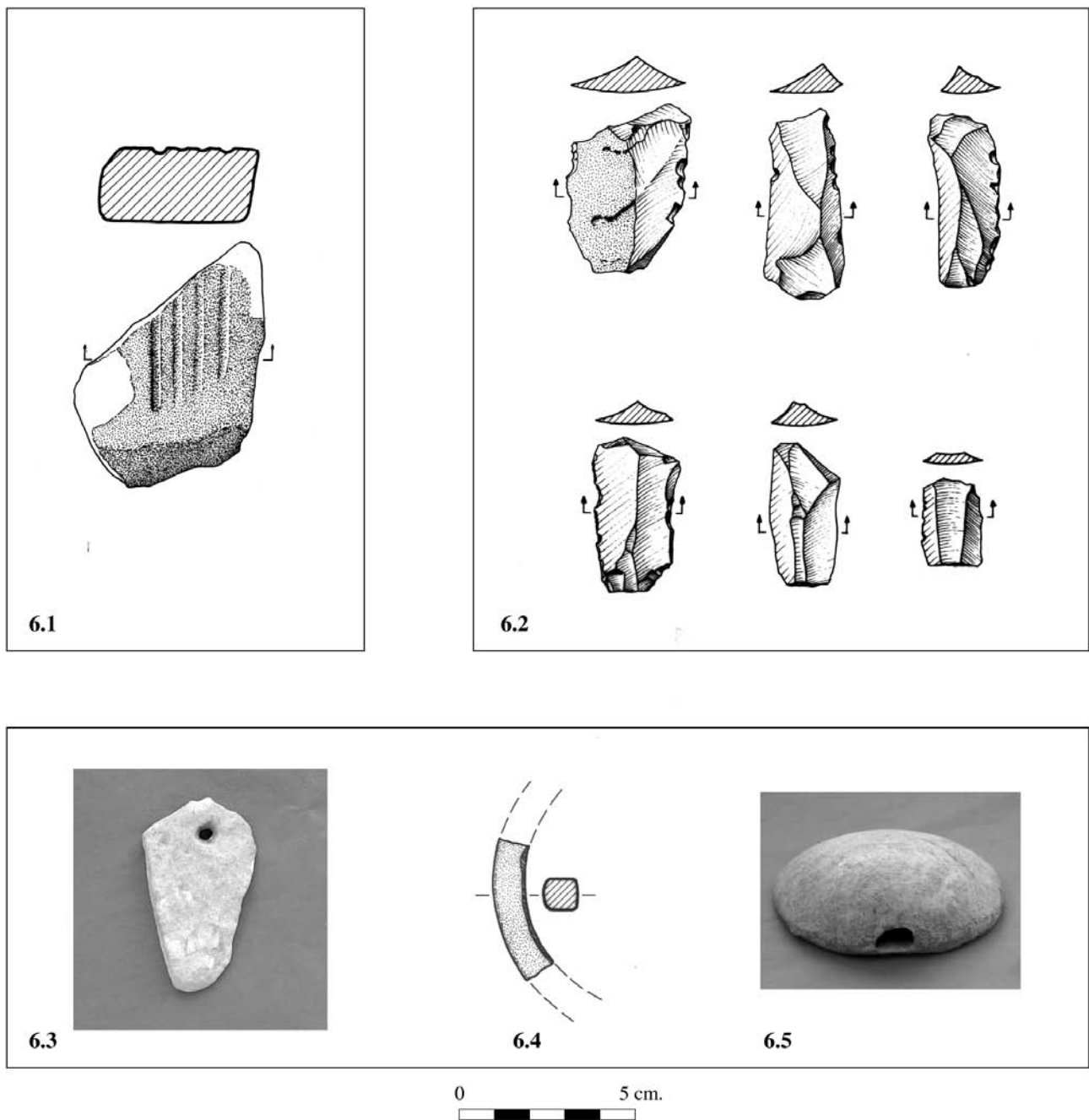

Fig. 6.
Materials de la
Serra del Jaume

del ferro, sense que es puguin assenyalar massa diferències tipològiques.

Els bols o tasses carenades de petites dimensions, amb la meitat inferior convexa i la superior còncaua unides en una carena marcada, el coll estrangulat i la vora exvasada com els que apareixen en aquest assentament són molt corrents en tots els jaciments de la zona Segre-Cinca dels Camps d'urnes antics i també recents, amb uns antecedents que cal situar en el bronze inicial i mitjà de la mateixa àrea.

Els motlles de barnilles, ja sigui d'una o varies, tenen una àmplia difusió a la Península Ibèrica durant l'Edat del Bronze i àdhuc du-

rant la Primera Edat del ferro (RAURET, 1976, 116-127), potser perquè, com assenyala aquesta investigadora, un cop foses tenen moltes possibilitats de transformació i adaptació. Així mateix ho són també a la resta d'Europa, on s'ha constatat la seva presència en dipòsits de bronzes, que tenen la funció de lingots, per a usar com material de fosa o directament per a la fabricació de nous objectes, per martellejar o per alguna altra tècnica de treball (WELLS 1988, 52-54). A la mateixa vall del Segre apareixen motlles d'aquest tipus en assentament de l'horitzó. Camps d'Urnas com el Tossal Gros (Alfés, Segrià), a Carretelà (Aitona, Segrià) (MAYA *et alii*, 2001-02, 168, fig. 16), al Vilot de Montagut (Alcarràs, Segrià) (DD. AA., 2002, 163-

166, FIG. 5.68), al Turó del Xicó (Borges Blanques, les Garrigues) i la Pena (Torregrossa, el Pla d'Urgell).

Les làmines i les dents de falç de sílex, així com altres eines i estris de pedra polida, són elements que apareixen amb molta profusió en tots els assentaments de les diverses fases de l'Edat del bronze i primera edat del Ferro, ja que tot i que hi ha un ús quotidià i també es documenta la pràctica de la fosa del metall en la majoria de poblats, es continua utilitzat el sílex i altres roques metamòrfiques per a la fabricació d'eines i estris d'ús agrícola i domèstic (ALONSO 1999, 170-195).

L'aparició d'elements d'ornament personal fets sobre valves de mol·luscs i cargols marins en assentaments i necròpolis de l'Edat del bronze i Ferro és una pràctica que té les seves etapes de màxim esplendor durant el neolític i el calcolític. A partir d'aquest període es fan més habituals els elements d'ornament personal primer en coure i més tard en bronze, fins i tot apareixen objectes d'ornament complexes en els que es combinen elements de bronze i malacològics.

Així mateix és corrent durant l'Edat del bronze i Ferro l'ús de pedres de diversos tipus per la confecció d'elements d'ornament personal, com per exemple els braçalets de lignit, dels que ja n'hem parlat o els penjolls perforats de formes i mides diverses, una pràctica que té el seu origen en el neolític.

Tenint en compte el paral·lelisme que hem establert entre els diferents elements localitzats en aquest assentament, sobre tot els fragments de vasos amb decoració acanalada, i materials d'altres poblats i necròpolis de la mateixa vall del Segre, es pot situar en el Bronze final III (PONS, MAYA 1986) o en els Camps d'Urnes recents (RUIZ ZAPATERO 1983, 284-397) o en el Grup Segre Cinca III (ALONSO *et al.* 1999, 291; LÓPEZ, GALLART 2002, 131-134).

3.3. La Vena

1. Tres fragments de la part central d'una olla globular feta a mà de dimensions mitjanes, decorada per una franja de solcs d'acanalats esbiaixats, curts, amples i paral·lels entre si situats a la part superior del ventre (fig. 7.4). La pasta és de color negre, depurada, compacta i homogènia amb desengreixant fi de quars i mica. La superfície externa és de color marró brunyida i la interna de color grisenc espatulada.

2. Fragment de la part de l'espatlla i coll d'una olla globular feta a mà de dimensions

mitjanes, decorada per sis solcs d'acanalats horitzontals i paral·lels entre si. Pasta de color negre depurada, compacta i homogènia amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies interna i externa són de color grisenc, la primera està brunyida i la segona espatulada.

3. Diversos fragments de la part superior d'una tenalla globular feta a mà de grans dimensions, amb el coll lleugerament estrangulat i vora recta amb el llavi pla. Presenta un cordó aplicat, de desenvolupament horitzontal, molt pronunciat, decorat per impressions digitals, situat a la part baixa del coll (fig. 7.1). Pasta de color marró, compacta i homogènia, amb desengreixant fi i mitjà de granets de quars, mica i calcària. Les superfícies externa i interna són de color marró clar, ambdues allisades.

4. Fragment de la part superior d'una tapadora de guix de secció convexo-còncava i pivot cilíndric massís, amb l'extrem superior arrodonit (fig. 7.3).

5. Diversos fragments de la part inferior d'una tenalla globular de grans dimensions feta a mà, amb la base plana (fig. 7.1). La pasta és de color negre, compacta i homogènia, amb desengreixant fi i mitjà de granets de quars, mica i calcària. La superfície externa és de color marró clar i està coberta d'abruptes encastats de fang allisats i la interna del mateix color que l'anterior està allisada. Mides: diàmetre de la base: 250 mm. Reomplint l'interior s'hi va trobar una massa de guix, que adopta la forma del recipient.

6. Punta de fletxa triangular amb aletes desenvolupades i peduncle curt, en sílex de color grisenc cobert per una pàtina blanca (fig. 7.6). Peça tallada mitjançant retoc pla invasor, més fi a les parts marginals i al peduncle i més ample a les zones centrals. Longitud total: 45 mm; amplada aletes: 28 mm; gruix màxim: 4 mm.

7. Valva sencera d'un motlle de fosa de rodetes en gres o pedra sorrenca de gra fi, de color grisenc, en un estat de conservació molt bo. Té forma de casquet d'esfera, amb la superfície de la cara anterior o ventral completament plana, finament polida i la cara dorsal conserva la crosta natural de la pedra (fig. 7.5). Mides: longitud màxima: 110 mm; amplada màxima: 60 mm; amplada mínima: 33 mm; gruix màxim: 27 mm.

Aquesta valva presenta en la seva cara ventral les matrius de dues rodetes amb els radis en forma de creu amb els extrems aca-

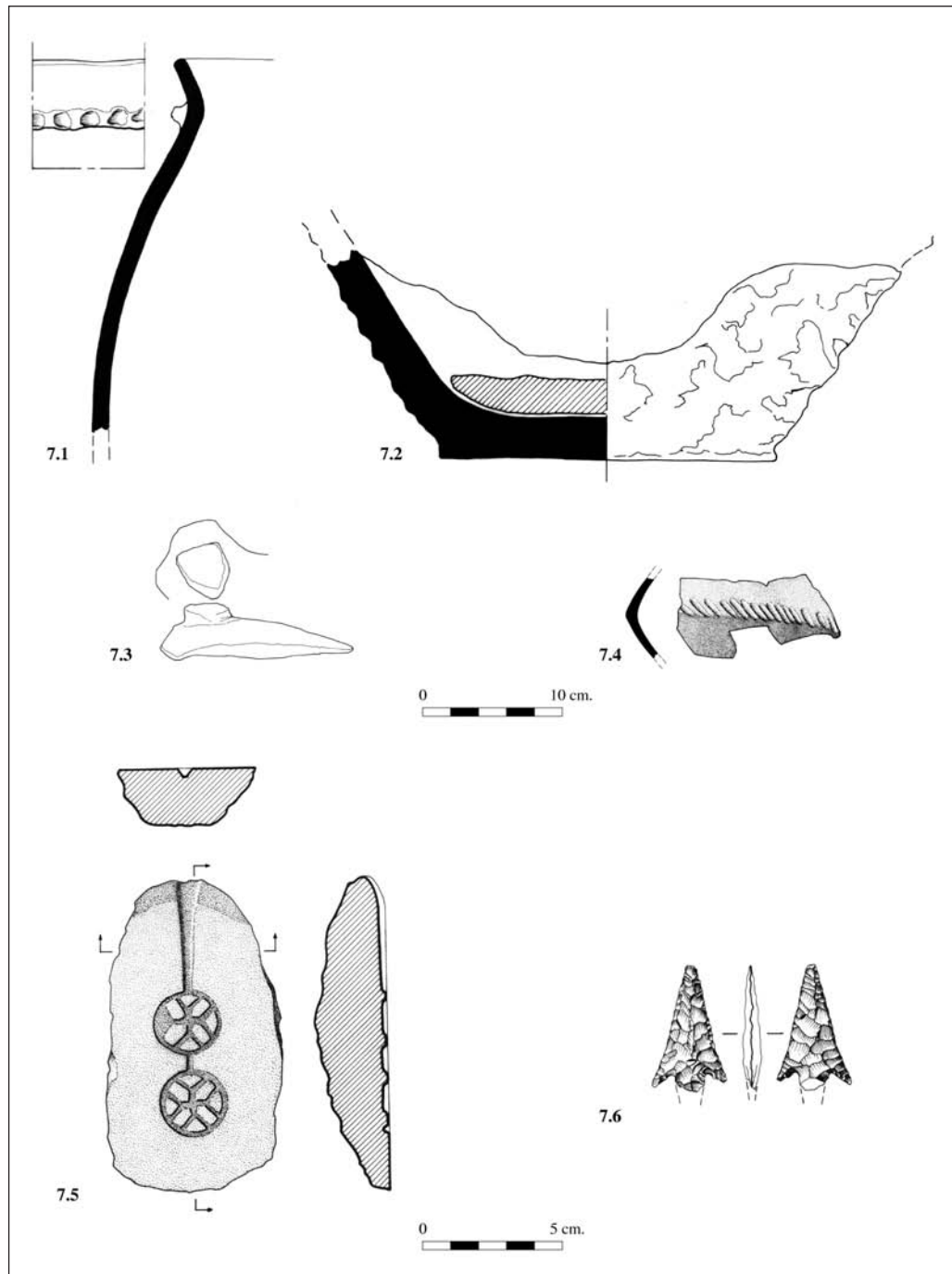

Fig. 7.
Materials de la Vena

bats en V, alineades en el sentit longitudinal de la valva, comunicades pel canal d'entrada de la colada el qual s'origina en l'extrem més estret i té forma d'embut i secció semicircular. El diàmetre extern de les dues rodetes és de 25 mm i la seva profunditat d'1,5 mm, profunditat que en els canals d'entrada de la colada és només d'1 mm i l'amplada en els dels cercles i dels radis de les rodetes és de 3 mm. En aquesta cara ventral té una tonalitat rogenca que penetra cap a l'interior, fet que es degut a les altes temperatures assolides pel metall incandescent durant el procés de fosa dels objectes i també possiblement a una utilització llarga o intensa del motlle.

Les tenalles globulars de grans dimensions amb la base plana i la superfície externa cobertes per abruptes encastaments de fang allisats, del tipus de la d'aquest jaciment, és un tipus de recipient molt comú en els jaciments de l'horitzó bronze antic-mitjà de la vall del Segre (EQUIP MINFERRI, 1997, 178-179) i que continua present en la majoria de jaciments dels camps d'Urnes antics, com per exemple a Carretelà (MAYA et alii, 2001-02, fig. 56). Uns que en alguns casos presenten també decoració de cordons aplicats. No és gens corrent el reomplert de guix que apareix a l'interior d'aquest recipient del qual en desconeixem la funció, tot i que la presència de

guix esta documentada en jaciments de l'horitzó dels Camps d'urnes. Matèria que també s'utilitza per a la fabricació de tapadores de recipients, de la que en tenim una bona mostra en aquest mateix jaciment.

Els dos fragments de vasos amb decoració acanalada són un bon referent crono-cultural alhora de situar el conjunt; ambdós casos, com hem vist, presenten perfils bitronco-cònics, la qual cosa ens remet a un horitzó de Camps d'Urnas antics o Bronze final II, molt similar al del jaciment del Puig Gros.

Les puntes de fletxa amb aletes i peduncle i retoc pla invasor tenen un clar origen en el calcolític, període en el qual coneixen la seva etapa de màxim esplendor, però no desapareixen si no que perviuen durant les primeres fases de l'Edat del bronze i fins hi tot tenen continuïtat durant les fases Antiques dels Camps d'Urnas, com ho posa de manifest la seva aparició a Genó (Aitona, Segrià) (MAYA *et alii*, 1998, 69-70), o en fases més avançades com al poblat de la Colomina de Gerb (Os de Balaguer) (FERRÁNDEZ, LAFUENTE, 1989, 76-77, lám. 3.5).

L'element més interessant recollit en aquest jaciment és, sense cap mena de dubte, el motlle de fosa de rodetes. És tracta d'un tipus no massa corrent a Catalunya, els dos únics exemplars, també en pedra sorrenca, que es coneixen s'han localitzat en jaciments de la vall del Segre pròxims a La Vena. Un d'ells, avui perdut, es va trobar a Genó (Aitona, Segrià) (PITA, DIEZ, 1969, 249, fig. 12; LARA, 1974, 59; MAYA *et alii*, 1998, 82-83, fig. 35), un poblat que es situa, com ja hem dit, dins la fase dels Camps d'Urnas antics de la Vall del Segre (MAYA *et alii*, 1998 167-171). L'exemplar localitzat en aquest poblat presenta tres rodetes amb els radis en forma de creu, disposades en forma triangular, amb el canal d'entrada de la colada per la rodeta superior, que comunica amb les altres dues per dos canalets independents. El segon exemplar, fruit d'una recollida superficial al jaciment de Tossal Fernando (Seròs, Segrià) (PITA, 1958, 48; SOLSONA, 1962; RAURET, 1976, 108), presenta les matrius de quatre rodetes amb els radis també en forma de creu, com en el cas anterior, però alineades de forma longitudinal, amb el canal d'entrada de la colada pel lateral (GALLART 2002). Malgrat que tots els materials provenen de recollides superficials, sembla que presenten una gran homogeneïtat que situen el jaciment en el Bronze Final II (MAYA, 1992-93, 33).

Així mateix constatem que les rodetes a Catalunya no són elements massa habituals i

que tenen un ampli ventall cronològic, que abasta des de l'Edat del bronze fins a la fi de la Primera edat del Ferro. Entre els exemplars trobats al nostre país podem esmentar les dues peces de la necròpolis del Serrat de Balà (Cantonigrós, Osona), totes dues formades per tres anells concèntrics amb decoració helicoidal units per quatre radis en forma de creu i una d'elles amb una anella de suspensió, que vindria a confirmar que es tracta d'elements usats com a ornament personal. Quant a la cronologia, ens cal apuntar que la necròpolis es situa a la fi de l'Edat del Bronze (CASTELLS *et alii*, 1986-89, 231-232 i 236, fig. 7a). En un context més tardà, de Primera Edat del Ferro, ens cal situar la rodeta, amb els radis en forma de creu i l'anell amb decoració helicoidal d'Al-dovesta (Benifallet, Baix Ebre) (MASCORT *et alii*, 1991, 32, lám. 45, 31).

A França i en altres zones properes d'Europa occidental, tot i que els motlles de rodetes no són gens comuns, les rodetes en les seves diferents varietats tipològiques s'hi troben molt esteses. Constatant també, com al nostre país, que es tracta d'un element d'ornament amb una cronologia molt àmplia que va des dels inicis de l'Edat del Bronze fins a la Primera Edat del Ferro. Totes les rodetes que coneixem d'aquests zones difereixen del model de les rodetes que es fabricarien a partir del motlle de la Vena. Només coneixem un cas d'una rodeta pràcticament idèntica a Dolné Janíky (Bratislava, Eslovàquia) (FURMÁNEK, 1980, 13, lám. 4, 90), la qual cosa no vol dir, al nostre entendre, que el nostre exemplar tingui els seus orígens o models en un lloc tan llunyà, si no més aviat que es un tipus de peça amb una difusió molt àmplia.

Encara que la majoria de rodetes que es coneixen han estat fabricades amb motlles bivalves de doble matriu i per tant produeixen les seccions de les rodetes biconvexes o circulars, també coneixem algun cas que han estat fetes amb motlles bivalves d'una sola matriu, la qual cosa dona lloc a que presentin les seccions plano-convexes, com ho hem constatat en un exemplar inèdit localitzat en antigues excavacions de Guissona. La qual cosa ens podria indicar que la valva de la Vena es podria haver utilitzat amb una altra llisa sense matriu o amb una valva amb el mateix tipus de matriu que la present.

3.4. La Sarsa

1. Olla bitronco-cònica feta a mà de mitjanes dimensions, molt fragmentada i reconstruïda, que conserva la meitat longitudinal i

tota la base. Presenta la part inferior convexa i la superior recta unides en una carena alta molt pronunciada, base plana, coll estrangulat, vora recta, lleugerament exvasada i llavi arrodonit (fig. 8.1). Pasta de color negre, depurada, compacta i homogènia, amb desengreixant fi de quars i mica. Les superfícies externa i interna són de color marró clar, amb taques negres, la primera espatulada i la segona allisada. Mides: altura: 270 mm; diàmetre boca: 175 mm; diàmetre base: 120 mm.

2. Punta foliàcia de sílex melat, tallada mitjançant retoc pla invasor, més fi a les parts marginals i més ample a les zones centrals (fig. 8.2). Longitud: 35 mm; amplada màxima: 15 mm; gruix màxim: 6 mm.

Malgrat els pocs materials recuperats en aquest jaciment, representen un bon indicador alhora de situar la seva filiació cronocultural. En relació al vas ceràmic, de perfil bitronco-cònic amb la carena alta, la part inferior convexa amb base plana i la superior recta, amb coll estrangulat, vora tancada i llavi arrodonit, que és l'element més destacat de conjunt, podem dir que és un tipus de vas comú als jaciments dels camps d'Urnes antics. Els paral·lels més significatius els trobem entre els materials del poblat de Genó, entre els quals apareix amb bastant profusió (MAYA *et alii*, 1998, figs. 38).

Les puntes de fletxa foliàcies amb retoc pla invasor, a l'igual que l'exemplar amb aletes i peduncle de la Vena tenen el seu origen en el calcolític, període en el qual, com aquelles, coneixen la seva etapa de màxim esplendor, però les de la mateixa forma tampoc no des-

apareixen si no que perviuen durant les primeres fases de l'Edat del bronze i fins hi tot tenen continuïtat en els Camps d'Urnes antics, com ho posa de manifest la seva aparició d'un exemplar fragmentat a Genó (MAYA *et alii*, 1998, 70, fig. 33, 69), o també la punta del jaciment de la Vena que com aquesta presenta un retoc pla invasor.

Tot i l'escassetat de materials recuperats que constatarem, veiem que són prou representatius com per situar el jaciment en els Camps d'Urnes antics, encara que li manquin les ceràmiques amb decoració acanalada, que són les més representatives i definitòries d'aquesta fase.

3.5. Coll del Toll

1. Diversos fragments de ceràmica a mà d'un vas ovoide de mitjanes dimensions, que conserva pràcticament tota la meitat superior i alguns fragments de la meitat de la part inferior. Té la base plana, el coll estrangulat, la vora exvasada i el llavi arrodonit. Presenta un cordó horitzontal aplicat, molt destacat, decorat amb impressions digitals (fig. 9.3). Pasta de color marró, compacta i homogènia, amb desengreixant fi i mitjà de granets de quars, calcària i mica. Les superfícies externa i interna són de color marró clar, ambdues allisades. Mides: altura: 195 mm; diàmetre boca: 115 mm; diàmetre base: 75 mm.

2. Diversos fragments de ceràmica a mà de les parts superior i mitja d'una tassa carenada de mitjanes dimensions. Presenta la meitat inferior convexa i la superior còncava unides en una carena pronunciada, coll lleugerament estrangulat, vora exvasada i llavi

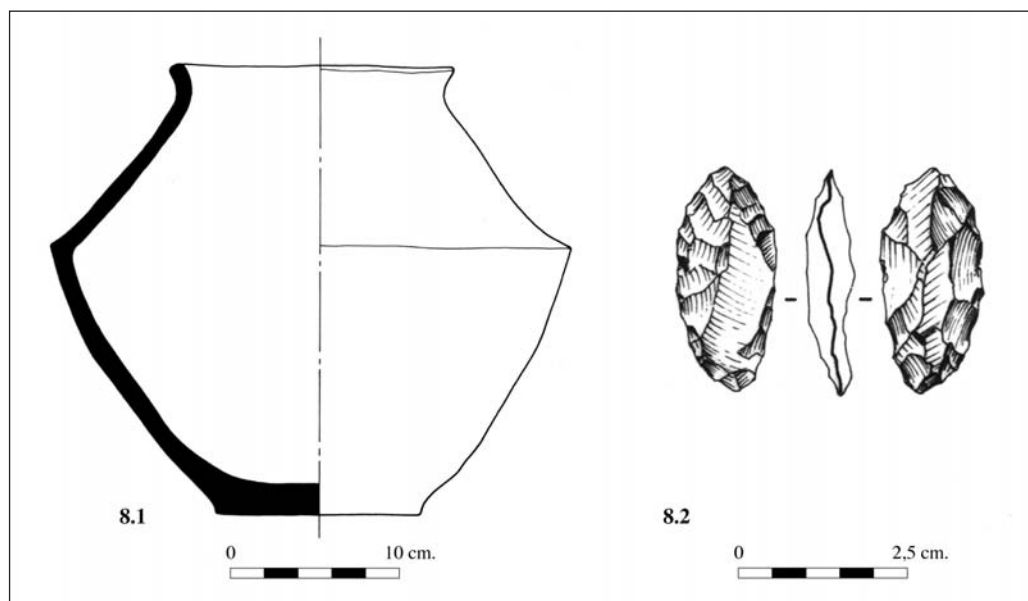

Fig. 8.
Materials de la Sarsa

arrodonit, amb una ansa vertical de secció plano-convexa que s'inicia a la part superior extrema de la vora i acaba al ventre, per sota de la línia de carena (fig. 9.1). Pasta de color marró, compacta i homogènia, amb desengreixant fi i mitjà de granets quars, calcària i mica i les superfícies externa i interna de color marró, allisades.

3. Diversos fragments d'una tassa carenada feta a mà de petites dimensions. Presenta la meitat inferior convexa i la superior recta unides en una carena destacada. La base és plana, la vora exvasada i el llavi arrodonit. Té una ansa acintada vertical que s'inicia a la part superior extrema de la vora i acaba a la carena i com a decoració hi trobem dos solcs d'acanalats circulars i concèntrics a la part externa de la base (fig. 9.4). Pasta de color marró, compacta i homogènia, amb desengreixant fi i mitjà de calcària, quars i mica. Les superfícies externa i interna son de color grisenc, ambdues espatulades. Mides: altura: 80 mm; diàmetre boca: 155 mm; diàmetre base: 60 mm.

4. Diversos fragments d'una tassa carenada feta a mà de petites dimensions, reconstruïda. Presenta la meitat inferior convexa i la superior còncaua unides a la part en una carena pronunciada, amb una ansa vertical de secció plano-convexa, que s'inicia a la part superior extrema de la vora i acaba a la carena. La base és umbilicada, el coll lleugerament estrangulat, la vora exvasada i el llavi arrodonit (fig. 9.5). Pasta de color marró, compacta i homogènia, amb desengreixant fi i mitjà de calcària, quars i mica. Les superfícies externa i interna son de color marronós, ambdues espatulades i amb taques circulars de color negre. Mides: altura: 78 mm; diàmetre boca: 135 mm; diàmetre base: 45 mm.

5. Colador carenat de petites dimensions fet a mà, pràcticament sencer, li manca només l'ansa i part de la vora. Presenta la part superior còncaua i la inferior convexa unides per una carena baixa molt pronunciada. La vora és exvasada i el llavi arrodonit i originalment duia una ansa vertical que s'iniciava a la part superior de la vora i acabava a la

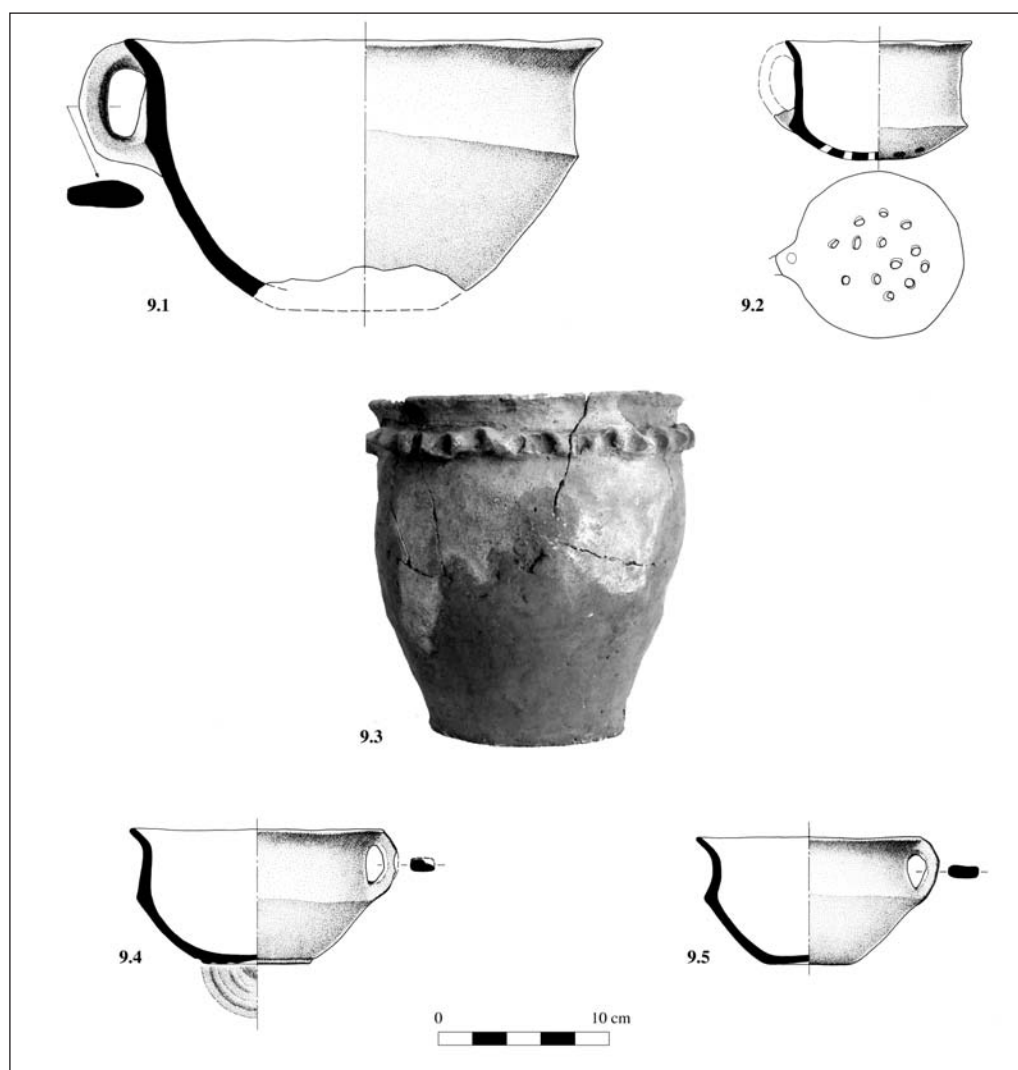

Fig. 9.
Materials del
Coll del Toll

mateixa carena, amb un petit clotet circular a l'exterior. A la part central del fons hi duu 13 forats circulars, fets amb la pasta tendra punxant de l'exterior cap a l'interior i allisant posteriorment les superfícies per fer desaparèixer les rebaves (fig. 9.2). Pasta de color marró clar, depurada, amb desengreixant fi de quars i mica.

Els vasos ovoides de mitjanes dimensions, amb la base plana, el coll estrangulat, la vora exvasada i el llavi arrodonit, amb un cordó horitzontal aplicat, decorat amb impressions digitals a l'espatlla són uns tipus de recipients que en la majoria d'assentaments dels camps d'urnes de la zona del Segre-Cinca i com altres recipients més grans de tipologies similars tenen les seves arrels en el bronze inicial local.

Ja hem esmentat, també, que els bols i les tasses carenades de petites o mitjanes dimensions, amb la meitat inferior convexa i la superior còncava unides en una carena marcada, el coll estrangulat i la vora exvasada (com els que apareixen en aquest jaciment o a la Serra del Jaume) apareixen amb molta assiduitat en tots els jaciments dels Camps d'urnes antics i recents de la zona Segre-Cinca i que els seus antecedents cal situar-los en el bronze inicial i mitjà local. La presència de decoració acanalada a les bases i a la part baixa dels vasos d'aquest tipus en jaciments de la zona Segre-Cinca la trobem a Genó (MAYA *et alii*, 1998, 90-91, fig. 72, 3), a Carretelà (MAYA *et alii*, 2001-02, 186, fig. 45), a Rocaferida (Sarroca de Lleida, Segrià) (GALLART, JUNYENT, 1986, 124, lám. 4) i al Puig Perdiguier (Alcarràs, Segrià) (MAYA, 1979, lám. XV).

Com element excepcional cal qualificar el colador amb un ansa, carena baixa i base còncavo-convexa i forats fets de l'exterior cap a l'interior amb la pasta crua. Un colador o formatgera també carenat i d'unes característiques morfològiques com el nostre va aparèixer al poblat de Carretelà (Aitona, Segrià), pertanyent a l'horitzó de camps d'urnes antic i situat també dins l'àrea del Segre-Cinca.

Encara que la mostra de materials recollida en aquest jaciment és molt petita, la morfologia d'aquests escassos vasos ens indueix a situar aquest assentament dins de l'horitzó dels Camps d'urnes antics.

4. Valoració global i conclusions: els poblats del Grup cultural del Segre-Cinca

Les perioditzacions de l'edat del bronze a Catalunya s'han dut a terme tradicionalment

seguint els patrons del model francès establert a inicis dels anys 70 per J. Guilaine (1972) i J.-L. Roudil (1972) o bé, una dècada després, seguint l'esquema proposat per G. Ruiz Zapatero (1983), especialment centrat en el bronze final i basat en la incidència dels Camps d'Urnes en el nord-est peninsular.

En aquest article hem respectat la nomenclatura i les fases de l'evolució dels Camps d'Urnes establertes per G. Ruiz Zapatero (1983) pel que fa a l'estudi tipològic dels elements de cultura material apareguts. No obstant això, en treballs recents ja hem manifestat (ALONSO *et alii* 1999; LOPEZ 2000; JUNYENT 2003) la nostra voluntat de prescindir d'aquesta sistematització pel que respecta a la plana occidental catalana, considerant l'escassa transcendència dels Camps d'Urnes en aquesta àrea i la seva evolució diferenciada respecte la resta del nord-est peninsular de les comunitats que l'habitaven.

Així, intentant una aproximació global al conjunt de trets (econòmics, socials, simbòlics, patrons d'assentament...) inherents a les societats de la meitat del II mil·lenni i inicis del següent, i desenvolupant un considerable esforç en l'obtenció de noves cronologies absolutes, hem proposat la identificació del Grup del Segre-Cinca (GSC), la periodització del qual en dades calibrades i característiques generals és la següent:

- GSC I: 1650-1250 cal. ANE

Implica l'aparició de l'arquitectura en pedra i nous tipus d'assentament diferents del vitalge dispers tipus Minferri; la introducció de nous cultius com el mill (*Panicum miliaceum*) i el panís (*Setaria italica*), així com l'aparició de les primeres necròpolis tumulars d'inhumació. Es detecta contactes transpirinencs materialitzats per la presència de ceràmiques amb apèndix de botó i destrals de vorells.

- GSC II: 1250-950 cal. ANE

Es produeix una significativa eclosió del poblament i es desenvolupa un model d'assentament característic, de caire protourbà. Es tracta de petits poblats closos, definits per un mur perimetral de tanca amb una bateria de cases adossada, separades per parets mitgeres, i un espai central comunal. En el terreny econòmic, la metal·lúrgia experimenta un relatiu increment de la varietat de productes i, en l'aspecte ritual, coexisteixen a inicis del període les inhumacions i incineracions en necròpolis tumulars. Apareixen també les primeres ceràmiques acanalades, tipus Camps d'Urnes, més freqüents en les

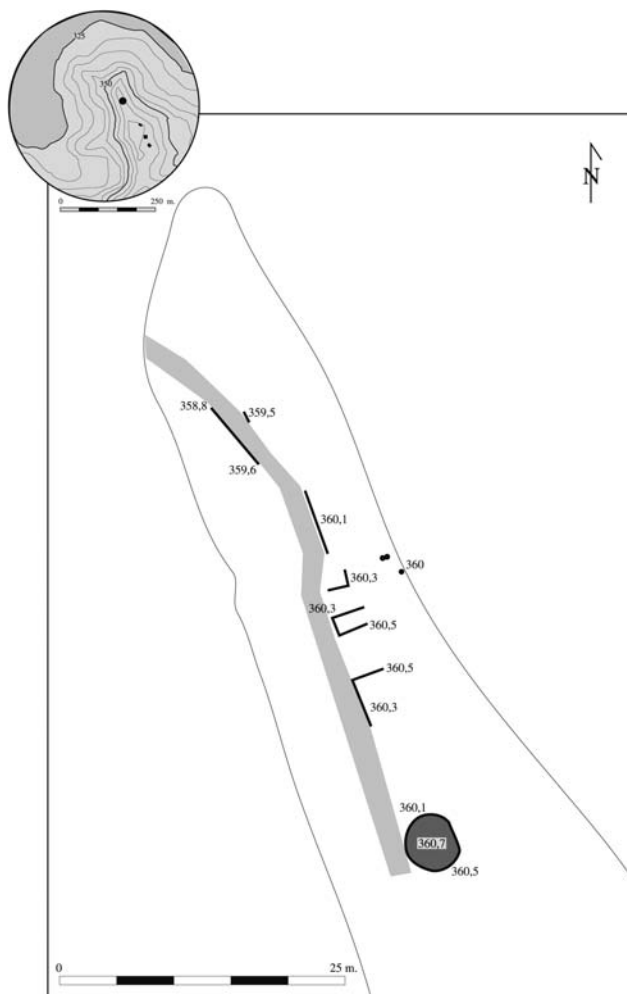
necròpolis que en els poblats, on els índex no superen el 10%.

- GSC III: 950-775/750 cal. ANE

És la fase que precedeix a la primera edat del ferro. Es produeix una significativa concentració dels poblaments i expansió per les valls laterals del Segre. Apareix l'urbanisme modular amb barris formats per cases de patrons similars i separats per espais de circulació i plaçes. Es generalitza el ritual de la incineració en necròpolis majoritàriament tumulars. Els cultius i la ramaderia mantenen les pautes anteriors i la metal·lúrgia experimenta un notable increment.

El conjunt de poblats presentats semblen pertànyer, tant pels elements mobles de cultura material apareguts, com per les característiques del seu emplaçament al GSC II, la datació absoluta del qual es fonamenta en dos poblats del Baix Segre com són Genó (MAYA *et alii* 1998) i Carretelà (MAYA *et alii* 2002-2003). Considerant els valors centrals dels intervals de màxima probabilitat de les 5 datacions existents, després del calibratge a 2 sigmes, s'obté una cronologia pel període que, com ja hem avançat, se situaria entre 1250-950 cal. ANE. Una altra datació de la necròpolis dels Castelletts de Mequinensa (ROYO 1996, 98) no contradiu aquesta proposta.

No obstant això, el poblats de la Serra del Jaume, sembla presentar algunes característiques, tant en els materials presents, com en el seu urbanisme que podrien fer-lo durar o datar-lo dins la fase següent. En efecte, l'aixecament topogràfic de les restes vistes en superfície (fig. 10), sembla palesar un urbanisme més complex, amb un carrer que s'estén cap el vessant, que és caracte-

rístic dels poblats closos del GSC-II. En qualsevol cas, totes aquestes hipòtesis no esdevindran categòriques fins que es pugui efectuar l'oportuna recerca excavatòria. Ara per ara, les troballes presentades cal retenir-les com un exponent més del potencial arqueològic existent en el conjunt de la Vall Major i conques laterals.

Fig. 10.
Planimetria de les restes visibles en superfície a la Serra del Jaume.
(Topografia: J.L. Ribes)

Bibliografia

- ALMAGRO 1975
- BASCH, M., "La invasión céltica en España", a *Historia de España*, dirigida per Ramón Menéndez Pidal, Espasa Calpe, T. I, Vol. II, Madrid, 1952.
- ALONSO 1999
- N. Alonso Martínez, *De la llavor a la farina. Els processos agrícoles protohistòrics a la Catalunya occidental*, Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, 4, Lattes, 1999.
- ALONSO *et alii*. 1999
- ALONSO, N., JUNYENT, E., LAFUENTE, A. I LOPEZ, J. B., "Chronologie des Ages des Métaux dans la basse vallée du Segre (Catalogne, Espagne) a partir des datations 14C", a *Actes du 3ème Congrès International "C14 et Archéologie*, Lyon, 1998, *Mémoires de la Société Préhistorique Française*, vol. XXVI, 1999, pp. 287-292.
- BOSCH, COLOMINAS, 1915-20
- BOSCH GIMPERA, P., COLOMINAS, J., "La necròpolis de Can Missert de Terrassa", a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI, 1915-1920, pàgs. 582-586.
- CASTELLS *et alii*, 198689
- CASTELLS, J.; CRUELLES, W.; MOLIST, M., "El Serrat de Balà. Una necròpolis d'incineració a Cantonigrós, Osona", a *Empúries*, 48-50, vol. 1, Barcelona, 1986-1989, pàgs. 224-239.
- CHEVILLOT, 1976
- CHEVILLOT, CH., "Un atelier de bracelets en lignite décorés à Chalucet (Saint-Jean-Ligoure, Haute-Vienne)", a *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, 73, 1976, pp. 422-436.
- DD. AA. 2002
- DD. AA., *Recuperant el passat a la línia del Tren d'Alta Velocitat. L'assentament protohistòric, medieval i d'època moderna de El Vilot de Montagut (Alcarràs, Lleida)*, Gestor de Infraestructuras Ferroviarias, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Grup d'investigació Prehistòrica de la Universitat de Lleida, Lleida, 2002.
- DIEZ-CORONEL 1964-65
- L. DIEZ CORONEL, "La necròpolis de "Colomina" en Gerp (Lérida)", a *Ampurias*, XXVI-XXVII, Barcelona, 1964-1965, pp. 71-104.
- EQUIP MINFERRI 1997
- EQUIP MINFERRI, "Noves dades per a la caracterització dels assentaments a l'aire lliure durant la primera meitat del II mil·lenni cal. BC: primers resultats de les excavacions en el jaciment de Minferrí (Juneda, les Garrigues), a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7, Lleida, 1997, pp. 161-211.
- ESQUERDA 1999
- ESQUERDA, M., "El poblament prehistòric al terme de Granyena de les Garrigues (Exposició d'unes activitats de recerca)", a *I Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues*, 1999, pàgs. 179-204.
- ESQUERDA, 2003
- ESQUERDA, M., "Recerques arqueològiques a la Vall Major", a *III Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues*, Ajuntament de Cervià de les Garrigues, 2003, pàgs. 149-173.
- FERRÁNDEZ *et al.* 1991
- M. FERRÁNDEZ, A. LAFUENTE, J. B. LÓPEZ I M. PLENS, "La necròpolis tumular d'incineració de la Colomina 1 (Gerb, la Noguera). Campaña d'excavació 1987-1988", a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 1, Lleida, 1991, pp. 83-150.
- FURMÁNEK, 1980
- FURMÁNEK, V., *Die Anhänger in der Slowakei, Prähistorische Bronzefunde, Abteilung, XI, Band, 3*, Munchen, 1980.
- GALLART, 2002
- GALLART, J., "Motlle de fosa de rodets", a RIBES, J. L. (Ed.), *Sala d'Arqueologia. Catàleg*, Quaderns de la Sala d'Arqueologia, 2, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2002, pàgs. 153-154.
- GALLART, JUNYENT, 1986
- GALLART, J. - JUNYENT, E., "El jaciment del bronze Final de Rocaferida (Sarrocà de Lleida, Segrià)", a *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 1984)*, Puigcerdà, 1986, pp. 115-126.
- GUILAINE, 1972
- GUILAINE, J., *L'Age du Bronze en Languedoc occidental, Roussillon, Ariège*, Mémoires de la Société Préhistorique Française, n° 9, Editions Klincksieck, Paris, 1972.
- JUNYENT 2003
- JUNYENT, E., "L'albada de la civilització i els temps ilergets", a JUNYENT, E. i PÉREZ, A., *Història de Lleida, L'antiguitat, d'Iltirta a l'Ilerda*, vol 1, Pagés editors, Lleida, 2003, pp. 5-184.
- LARA, 1974
- LARA, F., *Lérida. Museo Arqueológico I.E.I.* Cultura Ilerdense, Dilagro Ediciones, Lleida, 1974.
- LÓPEZ 2000
- LÓPEZ, J. B., *L'evolució del poblament protohistòric a la plana occidental catalana. Models d'ocupació del territori i urbanisme*, Universitat de Lleida, 2000, Tesi doctoral inèdita.
- LÓPEZ, GALLART 2002
- LÓPEZ, J. B.; GALLART, J. "La societat a l'Edat del bronze" a *Sala d'Arqueologia, Catàleg*, Edició a cura de J. Ll. Ribes i Foguet, Quaderns de la Sala d'Arqueologia 2, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2002, pp. 119-134.
- MALUQUER *et alii*, 1960
- MALUQUER DE MOTES, J.; MUÑOZ, A.M^a; BLASCO, F., *Cata estratigràfica en el poblado de la "Pedrera" en Vallfogona de Balaguer*, Lérida, Universidad de Barcelona, Instituto de Arqueología, Barcelona, 1960.
- MASCORT *et alii*, 1991
- MASCORT, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J., *El jaciment protohistòric d'Aldovesta (Benifallet) i el comerç fenici arcaic a la Catalunya meridional*, Publicacions de la Diputació de Tarragona, 1991.
- MAYA 1979
- MAYA, J. L., "Yacimientos de las Edades del Bronce y Hierro en la provincia de Lérida y zonas limítrofes", a *Miscelánea en Homenaje al profesor Roca Lletjós*, Lleida, 1979, pp. 321-376.
- MAYA 1982
- MAYA, J. L., "Dos necròpolis de incineración en el Bajo Segre: Llardecans y la Femosa", a *Ilerda*, XLIII, Lleida, 1982, pp. 119-151.
- MAYA, 199293
- MAYA, J. L., "El Bronce Final Hierro Inicial en la zona norte del Valle del Ebro", a *Segundos Encuentros de Prehistoria Aragonesa*, Caspe Zaragoza, 1986, *Bajo Aragón Prehistoria*, IXX, 1992-1993, pàgs. 550.

- MAYA *et alii*, 1998
- MAYA, J. L., CUESTA, F., LÓPEZ CACHERO, J., *Un poblado del Bronce Final en el Bajo Segre (Lleida)*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1998.
- MAYA *et alii*, 2001-02
- MAYA, J. L., LÓPEZ, F. J., GONZÁLEZ, J. R., JUNYENT, E., RODRÍGUEZ, J. I., "Excavaciones (1981-1983) en el poblado de Carretelà (Aitona, Segrià, Lleida)", a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 11-12, 2001-2002, Lleida, pàgs. 151-233.
- PITA, 1958
- PITA, R., "Datos arqueológicos provinciales VI", a *Ilerda*, XXII, Lleida, 1958, pàgs. 3375.
- PITA, DIEZ 1968
- PITA, R., DIEZ CORONEL, L., *La necrópolis de "Roques de Sant Formatge", en Serós (Lérida)*, Excavaciones Arqueológicas en España, núm. 59, Madrid, 1968.
- PITA, DIEZ 1969
- PITA, R., DIEZ CORONEL, L., "El poblado de la Edad del Bronce de "Genó", en Aytona (Lérida)", a *X Congreso Nacional de Arqueología*, (Mahón, 1967), Zaragoza, 1969, pàgs. 237-249.
- PONS, 1984
- PONS, E., *L'Empordà de l'Edat del Bronce a l'Edat del Ferro. 1100-600 a.C.*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, 1984.
- PONS, MAYA 1986
- E. PONS, J. L. MAYA, "L'Age du Bronze Final en Catalogne", a *Actes du Colloque de Nemours*, 1986, Mémoires du Musée de Préhistoire d'Ile-de-France, I, pp. 545-557.
- RAURET, 1976
- RAURET, A.M.º, *La metalurgia del bronce en la Península Ibérica durante la Edad del Hierro*. Publicaciones Eventuales, nº 25, Universidad de Barcelona, Barcelona, 1976.
- ROUDIL, 1972
- ROUDIL, J.-L., *L'Age du Bronze en Languedoc oriental*, Mémoires de la Société Préhistorique Française, núm. 10, 1972.
- ROUDIL, GUILAINE 1976
- ROUDIL, J.-L., GUILAINE, J., "Les civilisations de l'Age du Bronze en Languedoc", a *La Préhistoire Française II*, Les Civilisations Néolithiques et Protohistoriques de la France, Dir. J. Guilaine, París, 1976, pàgs. 459-469.
- RUÍZ ZAPATERO 1983
- RUÍZ ZAPATERO, G., *Los Campos de Urnas del NE. de la Península Ibérica*, Departamento de Prehistoria, Universidad Complutense, 2 vols., 1983.
- ROYO 1996
- ROYO, J.I., "Ritual funerario y cultura material en las necrópolis tumulares de los Castelletes de Mequinenza (Zaragoza): una aportación al estudio del Bronce Final/Hierro I en el N.E. peninsular", a *Gala* 3-5, 1994-1996, pp. 93-108.
- SOLSONA, 1962
- SOLSONA, M.C., *El poblamiento antiguo del Bajo Segre, desde sus comienzos hasta la romanización*. Tesi de Llicenciatura, inèdita, Universitat de Barcelona, 1962.
- VILASECA, 1939
- VILASECA, S., "Dos cuevas prehistóricas de Tivisa (Prov. de Tarragona)", a *Ampurias*, I, Barcelona, 1939, pàgs. 159-185.
- WELLS 1988
- WELLS, P.S., *Granjas, aldeas y ciudades. Comercio y orígenes del urbanismo en la protohistoria europea*, Editorial Labor, S.A., Barcelona, 1988.

